

2) слідчі ізолятори залишити в системі ДПтС України, реорганізувавши їх у спеціальні пенітенціарні установи закритого типу.

Сьогодні стає очевидним, що вирішення завдання наближення вітчизняної пенітенціарної системи до міжнародних стандартів вимагає її перетворення на реабілітаційну систему, яка сприятиме фізичному й духовному оздоровленню засуджених, здобуттю ними необхідної професії та освіти, поверненню суспільству законослухняних і дієздатних громадян, безумовному забезпеченню прав, свобод та інтересів засуджених, обвинувачених і підозрюваних у вчиненні злочинів.

На підставі викладеного вище, можна зазначити, що за минулі роки створені необхідні передумови для переходу до наступного етапу реформування пенітенціарної системи, вирішення наявних проблем на якісно новому вищому рівні.

Література:

1. Шкута О.О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 336 с.

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІЛОТНОГО ПРОЄКТУ ЩОДО ЗМІНИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ В УКРАЇНІ

Яковець І. С.

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник*

м. Київ, Україна

Рудницьких М. І.

кандидат юридичних наук,

м. Київ, Україна

Нині єдиним реальним способом звільнитись з установ виконання покарань раніше призначеного строку є умовно-дострокове звільнення (далі – УДЗ): амністія та помилування як політичні інститути є нестабільними – про що свідчить той факт, що остання амністія оголошувалася у 2016 році, а щодо помилування Президент України у 2019 році видав вісім указів про помилування 97 засуджених осіб, а за перше півріччя 2020 року Глава держави підписав два укази про помилування 10 засуджених осіб.

Проте чинний порядок та практика реалізації останніми роками піддавалася постійній критиці, що вказує на необхідність їх зміни. Саме з цією метою Департамент з питань виконання кримінальних покарань, ДУ «Центр пробації», БО «FREE ZONE», проєкт «SURGe» та NORLAU спільно реалізують Пілотний проєкт «Взаємодія уповноважених органів з питань пробації та установ виконання покарань при умовно-достроковому звільненні засуджених до позбавлення волі на певний строк або заміні невідбутої частини покарання більш м'яким» (далі – Пілотний проєкт). Передумовами його запровадження стали широковідомі проблеми умовно-дострокового звільнення: нечіткість визначених у законі критеріїв УДЗ, формальність проведення або відсутність заходів з підготовки до звільнення, відсутність поступені-теціарної підтримки звільненим залежно від їхніх потреб.

Усього у 5 виправних колоніях (з яких три чоловічі та дві жіночі) на початку Пілотного проєкту було відібрано 51 особа. Першим етапом було створення робочих груп при УВП, куди увійшли представники БО «FREE ZONE» та проведення оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення (далі – оцінка ризику) з учасниками Пілотного проєкту. На підставі визначених криміногенних потреб були складені індивідуальні плани підготовки до звільнення для кожного учасника.

Після реалізації заходів, передбачених індивідуальним планом, переглядалася оцінка ризику та орган пробації складав свій незалежний висновок щодо можливості УДЗ, який з іншими матеріалами направлявся до суду. Після звільнення учасник Пілотного проєкту продовжував співпрацювати з органом пробації за місцем проживання та представниками БО «FREE ZONE» для вирішення наявних проблем зі здоров'ям, житлом роботою тощо.

Пілотний проєкт ще триває, тому фінальні результати будуть презентовані у грудні 2021 року. На разі, необхідно говорити про проблеми, як були ідентифіковані вже на сьогодні і мають великий вплив на інститут УДЗ.

Підготовка до звільнення. Відповідно до чинного законодавства, УВП не пізніше, ніж за три місяці до закінчення призначеного строку покарання або розгляду на засіданні комісії установи виконання покарань (слідчого ізолятора) питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України стосовно засудженого, який за період відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк довів своє виправлення або став на шлях виправлення, здійснює моніторинг проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення. Однак проблема в тому, що висновок, про те, що особа довела своє виправлення або стала на шлях виправлення робиться вже на засіданні комісії з УДЗ, що відповідно до ч. 3 ст. 154 КВК України відбувається

протягом місяця від часу, коли проходить строк, з якого можливе настання УДЗ.

Таким чином, невідомо, за якими критеріями обираються засуджені, які будуть залучені до підготовки до звільнення. Нагадаємо про право засуджених самостійно звертатися до суду щодо УДЗ. Це право реалізується у тому випадку, коли УВП приймають рішення на комісії УВП, що особа не довела своє виправлення і не направляють документи до суду. Відповідно, до підготовки до звільнення такі засуджені, як правило, не долучаються. Разом з тим, у 2020 році 782 клопотання щодо УДЗ, подані до суду засудженими та іншими особами, були задоволені.

У ході реалізації Пілотного проєкту було відмічено таке: приміщення, де проводилися групові заняття не завжди були пристосовані для них, погано обігрівалися, або ж паралельно проводились судові онлайн-засідання. У таких умовах було складно досягти мети відповідних занять. Саме тому є доцільними внесення відповідних змін і залучати до процесу підготовки до звільнення усіх засуджених, які відповідно до чинного законодавства мають право на подання клопотання до суду щодо УДЗ. Так само, рекомендуємо запровадити апробовані модулі з підготовки до звільнення та проводити їх із залученням зовнішніх експертів як онлайн так і офлайн форматі та облаштувати навчальні приміщення для таких занять.

Підготовка документів, які характеризують засудженого. Чинні нормативно-правові акти визначають, що на засудженого, стосовно якого прийнято позитивне рішення про подання матеріалів до суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, підрозділ готує до суду подання, яке містить анкетні дані, у тому числі про наявність чи відсутність непогашених та незнятих судимостей, про відбуту частину строку покарання, поведінку засудженого, ставлення до праці та навчання за весь час відбування покарання.

До подання долучається висновок комісії УВП, характеристика на засудженого з оцінкою ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, визначена з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, дані про достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку стягнення, зазначені в абзацах четвертому, шостому-десятому частини першої статті 132 КВК України, та особова справа. Важливість повноти та об'єктивності матеріалів, які подаються до суду, зумовлюється тим, що суддя при прийнятті рішення керується саме тими даними, які надає УВП, тому характеристика засудженого та висновок комісії УВП мають вагомe значення при розгляді справи у суді.

У ході Пілотного проєкту відмічено, що інформація в характеристиці засудженого є часто формалізованою. Це частково пояснюється тим, що

для складення характеристик є рекомендовані роз'яснення та методичні рекомендації, які, окрім переліку питань, необхідних для висвітлення у характеристиці, містять готові формулювання, що рекомендується використовувати при складенні характеристики. Як наслідок, характеристики засуджених можуть складатися за шаблоном, схожі одна на одну та не містять індивідуальних особливостей засуджених, які можуть мати значення для вирішення питання щодо УДЗ.

Судовий розгляд. Основні проблеми судового розгляду зводяться до такого: порушення процесуальних строків розгляду справ щодо УДЗ та відсутність єдиної практики розгляду судами справ щодо УДЗ. У ході пілотного проекту виявилось, що понад 90 % поданих матеріалів до суду розглядалися з порушенням процесуальних строків відповідно до ст. 539 КПК України. В окремих випадках, між подачею матеріалів до суду та призначенням справи до розгляду могло пройти два чи навіть три місяці. У цей час особа, як правило, просто очікує рішення суду. Нечіткість критеріїв щодо УДЗ зумовлюють неоднорідну судову практику розгляду таких справ, інколи навіть, в межах однієї області. Наприклад, якщо взяти ставлення до праці, то різні суди можуть відмовити: тому що особа не працює (хоч ніхто не розглядає, чи була доступна праця в УВП за його спеціальністю, напрямком підготовки чи навичкам); особа працює, однак є тенденції до зменшення заробітку; особа працює на добровільних засадах (наприклад, днювальним) і це не вважається роботою.

Проблему нечіткості критеріїв УДЗ можливо вирішити тільки, вносячи відповідні зміни до чинного законодавства. Так, визначеною підставою для УДЗ може бути низький або середній рівень вчинення повторного правопорушення та рівень виконання засудженим індивідуально програми. Вважаємо, що актуальним також буде зміщення акцентів на можливість роботи з криміногенними факторами після звільнення: чи є де жити, працювати, як планує особа у разі наявних залежностей підтримувати себе. Для виключення зазначених прогалин рекомендує внести зміни у КК України щодо підстав для УДЗ, а саме брати до уваги оцінку ризику. Паралельно через навчання, консультації підвищувати обізнаність суддів щодо нових інструментів роботи із засудженими та нових критеріїв УДЗ.

Постпенітенціарний нагляд. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Рес (2003) 22 «Про умовно-дестрокове звільнення» вказує на важливу роль нагляду після звільнення умовно-дестроково. Пілотний проєкт підтвердив, що після звільнення у особи виникає низка проблемних питань, які інколи самостійно неможливо вирішити: відновлення документів (в окремих випадках через суд), пошук тимчасового житла, роботи, лікування соціально небезпечних захворювань, психологічна підтримка. Найбільше звільнені потребували такої допомоги:

- консультація соціального працівника;
- психологічні консультації; - представництво інтересів;
- допомога в написанні резюме;
- допомога в отриманні документів;
- підтримуюче, дружнє спілкування.

Поза межами проєктів, засуджені звільняються умовно-достроково і часто лишаються сам-на-сам з соціальними, медичними та побутовими проблемами. Однак Пілотний проєкт продемонстрував можливість та актуальність здійснення нагляду органами пробації за умовно-достроково звільненими: це не просто нагляд, однак і сприяння у соціальній адаптації, залучення НУО, співпраця з місцевими органами влади, а також забезпечення суспільної безпеки та зниження рецидивної злочинності.

Висновок. Процедура умовно-дострокового звільнення потребує докорінних змін на законодавчому рівні. Проблеми функціонування інституту УДЗ не можуть бути вирішені точково, існує необхідність у системному оновленні підстав, інструментів, судової практики застосування, починаючи з підготовки засуджених до звільнення, закінчуючи постпенітенціарним наглядом.